

Salvador Milà i Solsona, advocat, és regidor de l'Ajuntament de Mataró pel Partit Socialista Unificat de Catalunya des de les primeres eleccions democràtiques. Fins fa poc ha participat al govern municipal com a conseller delegat de l'àrea d'Urbanisme.

En funció del seu càrrec va intervenir molt activament en el Consell Municipal del Patrimoni Arquitectònic que elaborà el *Pla Especial del Catàleg del Patrimoni Històric-Arquitectònic de Mataró*.

En el treball que segueix reflexiona sobre la protecció del patrimoni arquitectònic, que ha d'arribar a ésser element dinamitzador en la construcció de la ciutat de Mataró.

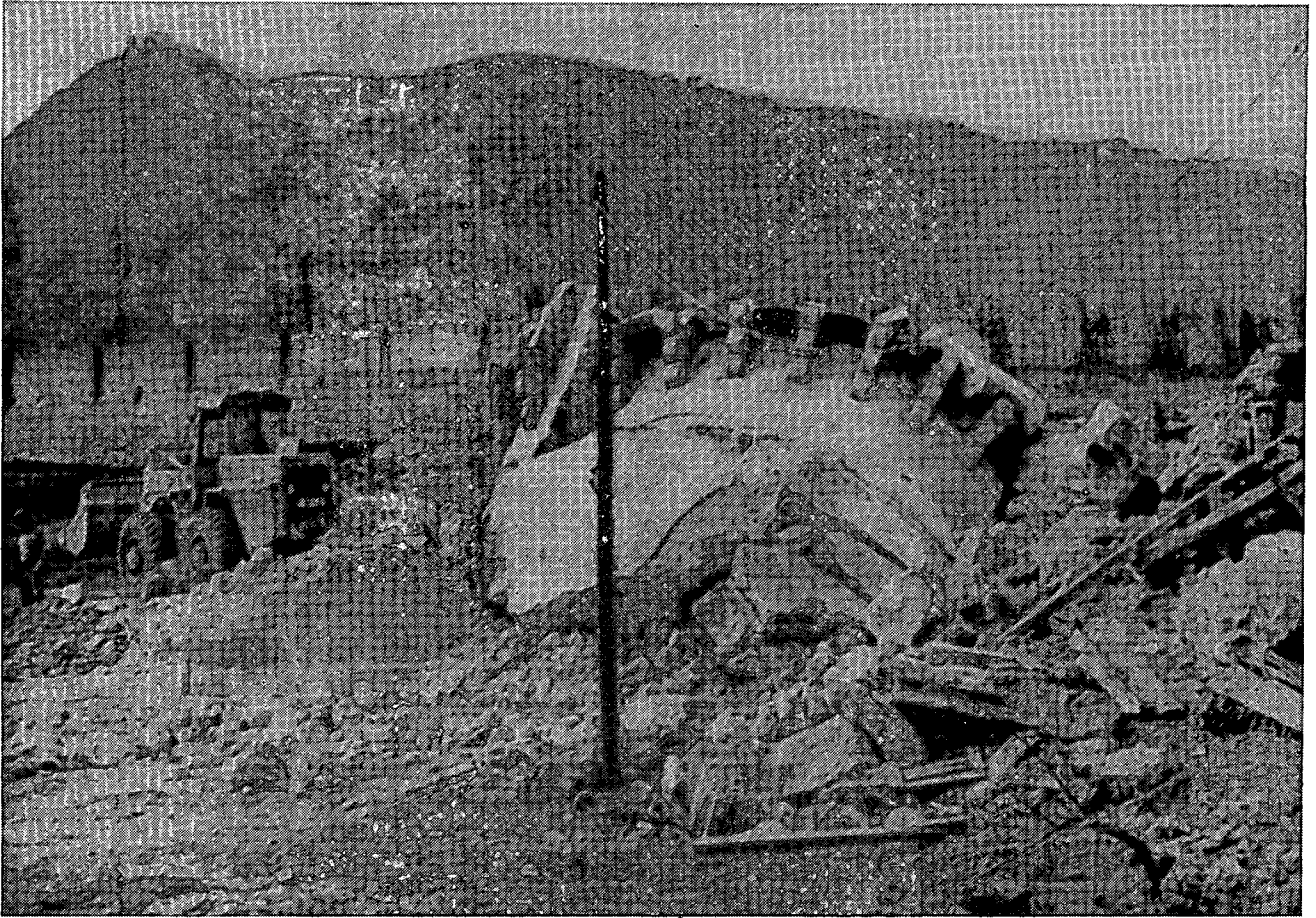
EL SENTIT DE LA PROTECCIÓ DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC I AMBIENTAL EN LES DIFERENTS POLÍTIQUES URBANÍSTIQUES (1)

La relativament recent preeminència de la preocupació i interès de la societat i els poders públics pels temes de la defensa del patrimoni històric-arquitectònic i ambiental, i els nous conceptes urbanístics, que donen prioritat a la recuperació de la ciutat antiga i a la busca d'una imatge integradora del conjunt urbà —els homes, el treball, l'ús de la ciutat i l'arquitectura—, fins i tot l'experiència mataronina en aquest camp, m'han portat a unes reflexions personals i ben limitades, per trobar un sentit històric i polític a aquest fenomen.

"SALVEM EL PATRIMONI": UN PRIMER PAS

Els antecedents més recents d'aquesta nova actitud, sobre la qual intento reflexionar, els situaria, en el cas de Mataró, en la reacció de grups reduïts de ciutadans, agrupats a entitats culturals i associacions cíviqües, davant la destrucció, sistemàtica i inconsiderada, de llegats històrics i arqueològics a finals dels anys seixanta i primera meitat dels setanta: enderroc de la Torre Llauder i el perill pel seu jaciment arqueològic, destrucció de "Can Xammar", enderroc de l'interior del Clavé, l'amenaça a les Esmandies, etc. Aquesta reacció cultural i ciutadana es va concretar, ultra en els moviments cíviqües de protesta, en el *Manifest sobre el Patrimoni Històric, Artístic i Arqueològic de la nostra Ciutat de Mataró*, del 1977, encapçalat pel Patronat del Museu Municipal de Mataró; en la *Carta Arqueològica* de la Secció Arqueològica del Museu Municipal del 1976, així com en la constitució de grups ciutadans d'estudi.

Al nostre país, la popularització i, per què no dir-ho, la politització dels temes de defensa del patrimoni arquitectònic i ambiental, és un fenomen lligat a l'expansió dels moviments ciutadans i polítics de finals del període franquista, com un element més dels moviments reivindicatius per una millor qualitat de vida, contra l'especulació del sòl, pels equipaments i serveis públics indispensables. La sensibilització popular pels temes urbanístics comença pel rebuig i la denúncia de l'urbanisme de l'època, caracteritzat per la manca de planificació, per l'esgotament dels recursos, per la lletjor de l'arquitectura, per l'abandó dels espais públics urbans, per la degradació del conjunt de la ciutat. Davant d'una política urbanística mancada d'altre model, que no sigui el del màxim benefici privat i la malversació dels recursos naturals i del patrimoni històric i ambiental heretats, la reacció cívica democràtica pren la defensa del patrimoni arquitectònic i arqueològic com un punt de referència mínim, com una línia de resistència davant la manca d'instruments polítics i tècnics per a construir un model de ciutat alternatiu. Així podem entendre la pressió sobre el Consistori mataroní del 1975 per tal que s'aprovés el nou *Pla General d'Ordenació* —tantes vegades ajornat o guardat al calaix de l'Alcaldia per molest i entorpidor—, i que s'hi inclogués una mínima normativa sobre protecció de l'àmbit arqueològic i el mandat, a la disposició final, de la confecció en dos anys d'un *Catàleg de protecció del Patrimoni*, o els treballs de pre-catalogació fet pel Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.

L'enderroc de la Torre Llauder (1970).
Fotografia Manent - Setmanari El Maresme.

Aquest afany conservacionista, protector, que preserva els models del passat en l'arquitectura, en l'urbanisme, en el medi natural, i que al nostre país i a la nostra ciutat s'ha vist reconegut i oficialitzat, a partir de la constitució dels Ajuntaments democràtics l'any 1979, amb l'aprovació dels *Catàlegs del Patrimoni Arquitectònic i Ambiental* i amb les operacions puntuals de preservació d'edificis i espais, no deixa de tenir un sentit limitatiu i empobridor si s'atura en la mera conservació, en un simple mimetisme. El nostre temps, la nostra ciutat democràtica no es pot contentar amb l'assoliment dels objectius propis d'un temps de resistència, en què el primordial era aturar la destrossa; cal trobar nous models. Vet aquí l'objectiu d'aquestes reflexions.

L'EVOLUCIÓ DE LES CIUTATS: UN PATRIMONI ACUMULAT I UNA SUCESSIÓ DE MODELS

Avui sabem que l'arquitectura i l'urbanisme, la constitució, creixement i evolució de la ciutat, dels seus estatges públics i privats, dels seus espais lliures, són tots ells elements íntimament lligats a factors econòmics i socials, a l'avenç de les tècniques constructives i de comunicació. La forma en què construïm i utilitzem el conjunt d'elements

que constitueixen la ciutat, l'ús del sòl i dels recursos naturals, van units a l'evolució econòmica, social i política, a la diferent posició i espai —fins i tot en el sentit físic— que ocupen les classes socials, a les seves lluites, a les formes d'organitzar el treball i l'oci, al creixement demogràfic, als canvis culturals.

Quant més ràpid ha estat el canvi d'una societat rural a una societat urbana, més han influït els canvis socials i econòmics en la configuració física de les ciutats. El més recent, intens i sotregador d'aquests canvis ha estat la industrialització, l'acumulació capitalista i l'expansió de l'economia de mercat, en especial de la Segona Guerra Mundial ençà.

Es per aquesta línia de pensament que em plantejo el sentit actual de l'èmfasi sobre la protecció del patrimoni arquitectònic i ambiental. Aquesta mena de preocupació, en el sentit i amb la importància que se li dona actualment, és difícil trobar-la en la història de l'evolució de les ciutats. Les ciutats han evolucionat durant segles amb més o menys intensitat de creixement i transformació, però sempre sobre si mateixes, a partir de la ciutat existent, d'una forma diríem "orgànica", amb processos de substitució d'edificis i estructures i amb la creació de noves formes, amb l'aparició de noves

tècniques de construir, pròpies de cada etapa d'evolució social, econòmica i tecnològica, que resolien sense cap mena de remordiment els seus conflictes d'espai i de tipologia amb les formes, estructures i edificis del passat. És així com se'ns han explicat sempre les ciutats: com una acumulació, un amalgama: teixir i destèixer d'arquitectures, d'espais i d'usos. Aquest procés "biològic" de les ciutats ha tingut, però, fins la nostra època, un ritme propi, no tumultuós, no arrasador com el que hem conegut més recentment.

Els creixements econòmics i demogràfics, els canvis socials en les formes de produir i en les tècniques de construir, s'han succeït històricament sense salts sobtats —entengui's que no m'estic referint a esdeveniments polítics puntuals—; a tot model establert l'ha succeït un model nou, culturalment fonamentat, inspirat en l'evolució i en la transformació del model anterior.

LES ACTITUDS DAVANT LA CIUTAT HERETADA EN L'EDAT MODERNA

Val la pena fer una ràpida ullada al passat. El Renaixement mateix, amb la seva aparent limitació i revalorització de l'antiguitat clàssica grega i romana, no ens ha d'enganyar en aquest sentit. En aquell moment històric, la revalorització de l'arquitectura i l'art clàssics no tenen res a veure amb una política conservacionista o de protecció d'un patrimoni històric o artístic com la que avui coneixem. Es tractava d'una reinterpretació, d'una "excusa" per a una pregona renovació cultural, social i política, com ha observat Arnold Hauser:

Davant del fet que en un determinat moment l'Antiguitat comenci a tenir una eficàcia ben diferent de la que fins aleshores havia tingut, cal plantejar-se en primer lloc la qüestió de per què ha passat realment aquest canvi, per què de sobte la mateixa cosa provoca efectes nous... La sensibilitat per a l'Antiguitat clàssica era només un símptoma, tenia profundes arrels en fenòmens socials, igual que la repulsa de l'Antiguitat en començar l'era cristiana. Però no cal tampoc sobrevalorar el valor simptomàtic d'aquesta sensibilitat per a l'època clàssica. Els homes d'aquest temps tenien certament consciència clara d'un renaixement, i amb ella, el sentit de renovació basat en l'esperit clàssic... (2).

Podem també invocar el testimoni d'un home renaixentista que ens explica com els arquitectes i artistes de l'època no es movien per un afany de conservar i recuperar el passat grec o romà, sinó que buscaven la inspiració per a les noves formes que havien de substituir les formes i els models de l'Edat Mitjana, però amb la mateixa indiferència pel manteniment i recuperació d'aquelles:

(Roma) veu tot el dia arribar molts artesans (*artefici*) de llocs veïns i llunyans, els quals... els arcs i les termes i teatres i els altres diversos edificis, que mantenen alguna part en peu, busquen amb estudi,

en el petit espai dels seus papers i ceres, reproduir les seves formes, i després, quan han de fer ells alguna nova obra, miren aquests exemples, i procuren semblar-s'hi amb el seu artifici, tant més es creuen dignes de ser lloats del seu esforç, quan més fan semblar les seves noves obres a les antigues i això perquè saben i veuen que les antigues més s'acosten a la perfecció de l'art que les fetes des de llavors ençà (3).

El mateix podríem dir pel que fa al romanticisme, o més recentment al s. XIX en la primera revolució industrial i l'expansió del capitalisme. Les ciutats creixen, s'enderroquen les muralles medievals —a Mataró i a la majoria de les ciutats— sense cap mena de remordiment, sense cap afany conservacionista, però això sí, un cop enderrocades apareix un model clar, contundent, integrador: els eixamples, les idees higienistes, les noves edificacions, els grans passeigs i avingudes, els nous estils arquitectònics, els edificis públics amb personalitat, les fàbriques, etc.

És cert que mai no han deixat d'existir estudiosos i amants del passat, de les diferents etapes de l'arquitectura i de l'urbanisme, però sempre com a fenomen cultural, com a inspirador de noves formes, de nous models.

També és cert que cap de les diferents etapes de l'evolució històrica i social i, per tant, de les diferents arquitectures i models urbanístics i de creixement, no ha fet taula rasa del passat, no ha destruït ni menyspreat el patrimoni heretat, sinó que normalment l'ha sabut reutilitzar o transformar, integrant-lo o potser deixant-lo al marge, amb una concepció merament monumentalista, però sempre al costat d'un nou model, d'unes noves formes, d'unes noves imatges que els contemporanis apreciaven com a pròpies, i valoraven i estenien com a configuradores de la seva època, per tal de fer agradable la seva vida urbana i per deixar-les com a testimoni pel futur.

LA NOVA SITUACIÓ A L'ÚLTIM QUART DEL S. XX: LA CRISI DE LA CIUTAT

Aquest procés d'evolució "biològica" o "orgànica" de la ciutat es trenca, com ja he dit, en aquests últims decennis. La ciutat heretada esclata: en la seva demografia, en el seu creixement físic, en la seva configuració econòmica i social. Els usos es segreguen, les activitats productives entren en conflictivitat amb les residencials, les tècniques constructives canvien radicalment respecte del passat, apareix una nova arquitectura i un nou urbanisme condicionats per la prioritat de l'aprofitament especulatiu de l'espai, es produeix la segregació física de la ciutat —amb els barris perifèrics, mancats d'infraestructures— com a fidel reflex de la segregació social; alhora les classes dirigents tradicionals perden interès per la ciutat com a lloc de convivència i de relació social, com a espai i representació del seu paper dirigent, i es refugien en

Memòria Històrica. Pla Especial del Catàleg del Patrimoni Històrico-Arquitectònic de Mataró. Mataró, 1981.

“ghettos” residencials com més lluny millor del centre, amb la inevitable degradació d’aquest. Tots aquests fenòmens al nostre país es conjuminen amb un règim polític dictatorial, amb la manca d’institucions locals democràtiques. Aquest és el model de ciutat contra el que, com deia al principi, es comença a reaccionar, —pel que fa a l’arquitectura i a l’urbanisme— amb el crit d’alarma, amb l’element aglutinador de la defensa del patrimoni arquitectònic, arqueològic i ambiental.

UN MODEL PROGRESSISTA DE CIUTAT: CONSERVAR PER TRANSFORMAR.

Avui, però, no ens podem conformar amb la mera catalogació, coneixement i preservació del patrimoni heretat, objectiu ben important i difícil d’acomplir. El nostre repte és configurar un nou model de ciutat que, a partir dels condicionants descrits, contingui una proposta transformadora, progressista, que revaloritzi la ciutat com a centre de la nostra vida econòmica i social, i als ciutadans com a protagonistes del seu propi destí. Val la pena recordar que la democràcia, com a govern del poble, i com a objectiu a aconseguir i a eixamplar, té en la ciutat el seu espai natural de desenvolupament i de defensa, la seva àgora de debat i el seu centre de lluita.

Aquesta nova ciutat ha de començar per superar els problemes, vicis i dèficits acumulats en la seva més recent història; es tracta de trobar un model de ciutat que superi la seva crisi, a partir de detectar-ne els problemes i fer-ne el seu diagnòstic. Aquest diagnòstic i aquestes solucions alternatives han d’abastar aspectes econòmics, socials, urbanístics i arquitectònics.

EL PLA DE LES CINQ SALVAGUARDES

Giuseppe Campos Venuti, arquitecte-urbanista italià, ha definit a partir de l’experiència de planificació i gestió urbanística democràtiques i progressistes de bon nombre de ciutats italianes, en els anys recents, un “model alternatiu” de planejament urbanístic, l’aspecte essencial del qual és “dirigir-se a l’interior més que a l’exterior de l’organisme urbà, apuntar a una organització de la ciutat existent més que a la seva expansió discriminada, vigilar la qualitat de la vida ciutadana en lloc d’incrementar-ne el nombre de ciutadans” (4).

Aquest nou model de planejament ve definit per un concepte aparentment conservacionista, però amb una clau transformadora, alhora que integradora, de la ciutat heretada, i es coneix com el de les *cinc salvaguardes*:

“La renovació urbanística afronta en primer lloc la *salvaguarda pública*, tot reivindicant l’ús comunitari dels terrenys no edificats en el teixit urbà, reclamant-los per a fins educatius, socials, sanitaris, culturals, esportius, sempre amb una qualificació que permeti recuperar per a la vida residencial una dimensió no sols familiar, sinó col·lectiva (...)

“Ha de ser també el Pla de la *salvaguarda social*, que utilitzi tots els mitjans oferts per la legislació i la pràctica urbanística per tal de defensar la permanència a cada barri de la ciutat d’aquelles classes populars —obrers, artesans, petits comerciants, jubilats— a les quals la selecció capitalista intenta recloure als barris perifèrics o als cinturons metropolitans (...).

“... la *salvaguarda productiva* es nega a deixar-se portar per l’expulsió especulativa de les indústries de les ciutats, proposant per contra, mesures ecològiques que han estat tan oblidades fins avui.

“Aquests continguts de renovació urbana eliminen també tot equivoc elitista o classista, massa vegades present a l’acció de la *salvaguarda ambiental*: defensar l’arquitectura històrica significa aturar i no afavorir l’expulsió social, així com defensar els béns naturals ha de permetre oferir-los al gaudi de tots els ciutadans, i no sols d’uns pocs afortunats (...)

“I per últim la *salvaguarda programàtica* caracteritzada “per una nova manera de fer front amb el Pla al problema de la programació en la concepció i realització de les intervencions: ...un pla d’urbanisme no és realitzable si no és seguint una determinada successió en els assentaments i en les infraestructures previstes...” (5).

Vet aquí l’element diferenciador i característic d’un concepte diferent, modern, de construcció de la ciutat, de transformació urbana, respectuós amb el passat, però generador d’imatges noves, adequades a un nou protagonisme en la vida de la ciutat: d’unes noves classes que estimen la ciutat i la fan a la seva mida: conservar el passat, però amb continguts socials, productius, culturals d’avui.

En l’aspecte arquitectònic i ambiental aquesta ciutat amb afany de renovació i progrés ha de

Element decoratiu d'una botiga del carrer de St. Josep.
Símbol del Patrimoni Arquitectònic Mataroní.
Extret de la Memòria Històrica del Pla Especial
del Catàleg.

ser capaç de donar una imatge pròpia del seu temps, específica del seu caràcter democràtic, tant pel que fa a l'obra pública com a l'edificació privada. Com vaig dir en un altre lloc, es tracta de fer "palesa la voluntat de construir una ciutat a la mida del ciutadà, on l'espai públic, el carrer, la façana, l'escenari de la nostra vida col·lectiva, sigui considerat com a quelcom positiu, digne d'atenció i de respecte, significatiu d'allò que és la ciutat, útil i agradable per a l'usuari, com a manifestació que a la ciutat democràtica el protagonista és la col·lectivitat, el públic, el comú, com a la ciutat absoluta ho era el príncep, l'absolut".

La protecció del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental ha de trobar així un sentit modern, com a un element dinamitzador, en la construcció de la ciutat del futur.

Salvador Milà i Solsona

NOTES:

- (1) Les línies bàsiques d'aquest article varen ser exposades inicialment en una xerrada de l'autor amb membres del Patronat del Museu Comarcal del Maresme de Mataró, el mes de gener de 1985.
- (2) HAUSER, Arnold. *Historia social de la literatura y el arte*. 5a. ed. Madrid: Guadarrama, 1969. Pàgs. 356-357.
- (3) BEMBO, P. *Prose della volgar lingua*, citat per Marco Dexxi Bardeschi a l'article *Cultura, segno, situazione dell'architetto*, al catàleg de l'exposició *Il rotare e lo spazio*, Electa Editrice, Firenze, 1980, pàg. 92 (Firenze e la Toscana dei Medici nell'Europa del Cinquecento) —traducció de l'autor—.
- (4) CAMPOS VENUTI, Giuseppe. *Urbanismo y austeridad*. Madrid: Siglo XXI, 1983. Pàg. 53. Traduït al català per l'autor.
- (5) CAMPOS VENUTI, G.: *Urbanismo y austeridad*, pàgs. 54-55.
- (6) MILÀ I SOLSONA, Salvador, *Fer l'escenari de la ciutat democràtica*, a la presentació de la publicació *Arquitectura i disseny urbà, 1981-1983*, Ajuntament de Mataró, juliol 1983.